

ÖRÖKSÉG

CSORDÁS MIHÁLY

KRLEŽA NYOLCVAN ÉVE

— A KÖSZÖNTŐK FÉNYÉBEN

Mintha hosszú évtizedek határmezsgyéje lett volna a tavalyi év: olyan kerek számú születésnapok ünneplésére adott alkalmat az irodalomnak. A világirodalmi panorámán is érdekes lenne széttekintnünk, de nem is fontos olyan messzire mennünk. Ha azonban Krležára gondolunk, akkor tulajdonképpen már mégis ott szemlélődünk. Akaratlanul is.

Nézzük hát ennek a mérföldkőnek a velünk kapcsolatos jelzéseit! A jugoszláv népek irodalmából nagy név kínálkozik a kiemelésre: a nyolcvanéves Miroslav Krležáé. A jugoszláviai magyar irodalom atyja, Szenteleky Kornél ugyancsak nyolcvanéves lenne, ha még fiatalon el nem ragadja íróasztala mellől a tüdővész. A romániai magyar irodalom szintén tavaly ünnepelt: Kós Károly kilencvenéves.

Ritka tehetségű alkotók élete felé fordult ezeknek a születésnapoknak a kapcsán az olvasók tisztelgő figyelme. Irodalomtörténészeink, kritikusaink sorra megszólaltak, köszöntő szavaik fényében merült fel újra egy-egy ismerős arcél — mindig kicsit más oldaláról, más vonásokkal.

Az ember lényegének egyik legszebb kiteljesedése, az ünneplés valamiképpen mindig közelebb viszi az íróhoz olvasóit. Ilyenkor valamennyien együtt figyelnek rá, köszöntik. Az ünnep öröme ragyogja be arcvonásaikat, törli le homlokukról a kicsinyes gondok árnyékát.

Egy villanás ez az ember nembeli lényegéből, tiszta humánumból: valami nagy ügy őriását ünnepelni. A világ dolgaiból oly keveset értő kisember letörli cipőjéről a port, és úgy lép be egy ember életébe: a csodálat, a jókívánás áhítatával.

Miroslav Krleža nyolcvanadik születésnapjának megünneplésében szinte minden lapunk, folyóiratunk és újságunk részt vett (a nemzetek és nemzetiségek sajtóorgánumai egyformán). A köszöntések majd minden esetben párosultak az egyedülálló frói pálya legkiemelkedőbb ered-

ményeinek a méltatásával is. Ezeket az írásokat kézbevéve megerősödött az olvasóban a tudat: Krležát ismerni saját maga iránti kötelessége, jóleső kötelessége.

Műveinek sorát azonban még átpillantani is nehéz. Az irodalom mindhárom műfajában kiemelkedően jelentőset alkotott: a lírában, az epikában és a drámában egyaránt. Még a legszükszavúbb összegezés is igen nagy erőt igénybe vevő feladat.

»Egy nagy, bővérű, barokkosan indázó, alanyokra és állítmányokra épített, határozókkal teletűzdelt és jelzőkkel, jelzőbokrokkal ékített, majd mellékmondatokkal növesztett összetett mondat, az a híres krležai mondat tudná csak egy rövid bevezető mágikus egységébe foglalni az idén nyolcvanéves író életművét a méltatás szándékával — hacsak ez és az ilyen mondatformáló indulat is nem torpanna meg, amikor szembenéz kapott feladatával: megmutatni egy korával összeforrt, a kor harcáiban derekasan vívó és vívódó, immár hatvan esztendeje az írásnak élő és írásban gondolkodó ember művészi arcélének legalább fő vonásait, s jelezni egy roppant gazdag életmű fő csomópontjait« — ezzel a találó hasonlattal kezdi írását Bori Imre. (*Miroslav Krleža ünnepe*n, Magyar Képes Újság, 1974. január 1.) Éppen a fentiek miatt jellemzi a méltatások többségét a mentegetődző hangütés. Majd minden szerző előrebocsátja: a nagy író munkásságának csupán egy-két általa legfontosabbnak látott mozzanatára koncentrálhat, a teljesség igényéről le kell mondania. Nem szerénykedés ez. A mentséget még egy vaskos tanulmánykötet előszavában is el tudnánk fogadni.

Következésképpen a köszöntők releváns gondolatai, meglátásai nem elsősorban a krležai életmű egészének felmérésére irányuló kísérlet eredményei, hanem sokkal inkább azzal a szándékkal kapcsolatosak, amely ennek az életműnek a jelentőségét, lényegét törekszik megragadni. A különböző vélemények ezen a síkon állíthatók párhuzamba, hasonlíthatók össze, míg végül egy értékes szintézist adnak. Alapjában véve ez a szintézis az ilyen jellegű cikkek tudományos haszna, ha szabad ennyire leegyszerűsíteni a kérdést.

A továbbiakban a méltatásokat ebből a szempontból vesszük vizsgálat alá, keresve az irodalomtörténészek számára irányadó, tehát lényegi természetű tanulságaikat. Ugyanakkor pedig visszavetítjük a problémát a múltba, amikor a polgári kritikusok véleménye Krležáról korántsem volt a maihoz hasonlóan egyöntetűen elismerő.

Nézzünk először néhányat napjaink kritikusainak munkái közül! Említett cikkében Bori Imre az enciklopédikus alkotót emeli ki: »Mindenekelőtt talán az enciklopédikus alkotót kell említenünk, aki a horvát irodalomban s nyilván a délszláv irodalmakban általában is, a teljesség igényével szolt világáról és a „világról” is általában, aki nem ismerte és nem ismeri a „fent”-nek és a „lent”-nek a fogalmát, s akinek épen sikerült visszaperelnie korától, mit már Ady Endre is (Krležának példamutató elődje) fájdalmas veszteségként siratott el: a teljes életet, azt a bizonyos „Egészet”, amelyet tisztelettel kell nagy E-vel írunk.«

Miodrag Kujundžić figyelme középpontjában a mindig aktívan gondolkodó író-forradalmár áll, aki kora minden jelentős eseménye kapcsán megnyilatkozott: »Nincs az elmúlt hatvan esztendőnek olyan

fontos eseménye, amelyről Miroslav Krleža ne mondta volna ki a maga szavát, ítéletét. Már mint fiatal író saját kora krónikásává vált, és ezt a vállalását, elkötelezettségét mindmáig meg is tartotta« — mondja róla. (*Nemoguće je ćutati — Lehetetlen hallgatni.* Dnevnik, 1973. július 8.)

Beszéltünk arról, hogy Krleža az irodalom mindhárom műfajában egyedülálló eredményeket ért el. Azonban kezében a műfaj korántsem sérthetetlen valami, aminek minden adott törvényét tiszteletben kell tartani. Egyáltalán sohasem ő igazodik a formához, hanem éppen fordítva: azt »igazítja« mondanivalóhoz, tartalmához. Erre a műfajokat és műnemeket teremtő és összeötvöző önállóságra Bori is figyelmeztet egy helyütt, Krleža líráját elemezve: »Keveset mondunk azonban, ha az intellektus dalát halljuk csak ki ebből a lírából, s közben nem utalunk Krleža művének páratlan egységére, arra az aránylag ritka írásra, amely ha műfajt vált, nem más élményvilágba lép, hanem csupán kifejezési alakot cserél: prózájának sok olyan részlete van, amely versként is megállna, és sok olyan költeménye, amely prózájába, drámai monológjába is beépülhetne.« (*Krleža-témák, Változatos lírai világ.* Magyar Szó, Kilitó, 1973. nov. 17.)

De tekintsünk vissza egy villanásra a múltba! A jugoszláv irodalmak nagyjai közül talán senki sem olvashatott magáról olyan szélsőséges hangvételű recenziókat, tanulmányokat, mint éppen Krleža. Oto Bihalji Merin immár negyvenöt éve írta róla: »Itt az ideje, hogy világosan, minden kertelés nélkül kimondjuk: Miroslav Krleža saját kora kiemelkedő kritikusa, egyike a legélesebb szemű elemzőknek, és nemcsak jugoszláv viszonylatban. A legnemesebb szociális erőkhöz csatlakozott. Költő ő, aki a jelenkori kultúra harcosságainak élvonalában áll.« (*Nova literatura, Belgrád, 1929. június—július.*)

Németh László Krleža Ady-tanulmányáról írva jegyzi meg: »A kelet-európai szempont teszi számunkra érdekessé Krleža Ady-tanulmányát is. A külföldi irodalomnak aligha van hasonló súlyú Ady-tanulmánya. Ady európai helyét pedig talán idehaza sem határozta meg senki szabatosabban. Ami Rimbaud és Verlaine körül a francia lírában történt, Kelet-Európára is átcsapott: az orosz, lengyel, cseh, horvát, szlovén stb. irodalomnak is magzottak föl „szimbolistái”, „impreszionistái”. Krležának nincs nagy véleménye ezekről a kelet-európai „dekadensekről”. A látszólagos tarkaság alapján egyhangú szürkeség. A hazájában hazátlan vágyódás csak egy-két nagy költőben tud legyökerezni a valódi kelet-európai viszonylatokig.« (*Krleža Adyról, 1939.*)

Egész sor elismerő hangon írt bírálatból idézhetnénk még. De az elmarasztaló elemzések száma talán még nagyobb volt. Ma már szinte hihetetlennek tűnnek azok a kijelentések, amelyeket például Rudolf Majksner, Stanko Tomašić, Kalman Mesarić és más kritikusok tollából olvashatunk. A fejéhez vágták, hogy politikai propagátor, hogy kadét, hogy képzetlen vásári író, sőt még a horvátságát is elvitták tőle. Ám a támadások később, a másik oldalról is hangosak voltak: nem igaz kommunista, nem marxista — kiabálták rá a frázisok bajnokai.

Ellenségeivel *Leszámolásom velük* (1932) című művében veszi fel a harcot. »Kocsmá. Minden egészen sötét. Távoli ugatás. Horvát irodalmi éjszaka« — írja rezignált hangon. Majd hozzáfűzi, hogy nem az

egészséges bírálat ellen harcol, hanem a gyűlölködés, a rágalmazás és köpködés sötét fantomjai ellen. Polémája végén megfogalmazza ma már szállóigének számító mondatát: »Ma is azt tartom, jobb Petőfi farkasaként éhesen és üldözötten vérezni, mint láncra kötötten ugatni.«

A könyvről már Milan Bogdanović megállapította, hogy az nemcsak polémia, hanem sokkal több annál: sajátos vallomása annak az alkotónak, akit irodalmi környezete nem akart és nem tudott megérteni. (Srpski književni glasnik, 1932. 5. 1.)

Harcolva az irodalmi sötétség és az Európában már régóta uralkodó esztétikai normák ellen, a klerikális megkötöttségek és a hazug patriotizmus ellen, Križeva hangja az új, forradalmi humanizmus hangja. Íróink közül talán senki sem beszélt akkora analitikus erővel politikai problémákról, mint ő. Kevesen állítottak olyan emléket a népnek, amelyből származnak, mint ő, nem vonakodva attól sem, hogy felfedje a hibákat, a hazugságokat. És senki sem számolt le határozottabban a kispolgári életfilozófiával, mint ő tette.

